

„Vyznání šťastného skeptika“: Johann Karl Wezel

Martin Bojda
Filosofický ústav AV ČR

bojda.martin@seznam.cz

OPEN ACCESS

Německý prozaik a myslitel Johann Karl Wezel (1747–1819) je v českém prostředí osobností podle všeho docela neznámou. Nevyšel o něm, pokud je mi známo, dosud žádný samostatný český výklad ani překlad, a dokonce i v německém prostředí patří ke spíše pozapomenutým představitelům pozdně osvícenské epochy, zastíněným jmény jako Goethe a Schiller. Tato osobnost nesporně originálního díla a tragického životního osudu k sobě nicméně v posledních desetiletích opakovaně obracela pozornost badatelů, kteří se zabývají dvěma oblastmi, jež se v pozdním německém osvícenství velmi intenzivně vyvíjely, vzájemně spolu souvisely, a především v těchto svých souvislostech v posledních letech získaly nebývalou pozornost: jedná se o románovou tvorbu a antropologické myšlení. Výzkum na tomto poli, propojujícím literární vědu, filozofii, estetiku a případně další obory, se neobyčejně rozrostl díky digitalizaci velké části pramenů z 18. století, dříve dostupných jen v knihovnách či archívech, a díky heuristickým, stejně jako metodologickým posunům — toto bádání již vyčerpalo mnohé z prvořadých „klasiků“, jako jsou právě ti výmarští, dlouho však nechávalo v pozadí některé z těch, kteří nedosáhli jejich slávy. Od roku 2011 vychází v nakladatelství Walter de Gruyter edice *Werkprofile*, představující v reprezentativních kolektivních monografiích i antologiích opomíjené německé filozofy a literáty 18. století (J. G. Sulzer, J. N. Tetens, J. G. H. Feder, Ch. Garve ad.). Systematický zájem o J. K. Wezela dokládá několik důležitých publikačních počínů již z devadesátých let, mezi nimi pak zejména první souborná edice (*Gesamtausgabe*) v osmi svazcích. O této edici a Wezelově tvorbě vůbec bych rád české publikum informoval při příležitosti další zdařilé publikace, komentované wezelovské „čítanky“ *Bekanntnisse eines glücklichen Skeptikers*, kterou připravila čelná znalkyně Wezela, redaktorka jeho sebraných spisů a ročenky *Wezel-Jahrbuch* Jutta Heinzová.¹

1 Srov. dále k Wezelovi: Kremer, Detlef. *Wezel: Über die Nachtseite der Aufklärung: Skeptische Lebensphilosophie zwischen Spätaufklärung und Frühromantik*. München: Fink, 1985; Košenina, Alexander — Christoph Weiss (eds.). *Johann Karl Wezel (1747–1819)*. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 1997; Brain, Dennis. *Johann Karl Wezel: From Religious Pessimism to Anthropological Scepticism*. New York: Peter Lang, 1999; Ilbrig, Cornelia. *Aufklärung im Zeichen eines „glücklichen Scepticismus“: Johann Karl Wezels Werk als Modellfall für literarisierte Skepsis in der späten Aufklärung*. Hannover: Wehrhahn, 2007; Heinz, Jutta. *Johann Karl Wezel*. Hannover: Wehrhahn, 2010. Ročenka *Wezel-Jahrbuch: Studien zur europäischen Aufklärung*

Wezel představuje typ filozofujícího literáta, na nějž bylo německé osvícenství tak bohaté, a to literáta výjimečného už jen tím, že se v Německu patrně jako první věnoval výhradně próze, románu a novelistice. Za tvůrce německého osvícenského románu sice platí spíše Christoph Martin Wieland a významnými díly přispěl také Goethe, od svého *Werthera* až po *Viléma Meistera*, to však byly široce rozkročené osobnosti, plodné v řadě dalších oborů. Wezel byl jako první „čistým“ romanopiscem, a tak v něm lze vidět předchůdce o něco mladšího Jeana Paula (1763–1825), jenž pomyslnou emancipaci románu dovršuje. Právě ve stínu Jeana Paula Wezel možná trochu stojí, zároveň jej s ním však spojuje i několik důležitých rysů: ono výhradní zaměření na román, jeho teoretické ospravedlnění a filozofické zarámování, interní souvislost s osvícenským myšlením a s progresivními společensko-politickými tendencemi doby, tvrdá životní zkušenost a – přese všechno – základní (anebo *zdánlivě*) satirické či humoristické ladění románové tvorby. Wezela i Jeana Paula jako inauguratory moderního německého románu charakterizuje propojení románu s dobovým občanským (měšťanským) prostředím a s plebejsko-demokratickým postojem. Oba románovou tvorbu pojmají jako zrcadlo lidského života v konkrétnosti a celistvosti jeho plynutí v soudobé společnosti, jako formu bez normativních formálních pravidel, která nicméně má svou estetickou i morální legitimitu, ba specifickou relevanci právě pro moderního člověka. Wezel se kromě toho dobové německé scéně vymyká tím, že se jako jeden z mála německých osvícenců (a na rozdíl od Jeana Paula, u nějž křesťanský postoj podporovalo blízké přátelství s Herderem) považoval za materialistu.

Román měl v Německu tradici již z barokní doby, na ten pozdně osvícenský však ještě působily vlivy moderního románu anglického a francouzského. V době vrcholného a pozdního osvícenství jeho tvorba vzrostla přímo úměrně vývoji estetického a filozofického myšlení. V polovině 18. století se v Německu z racionalistické (leibnizovsko-wolffovské) filozofie rodí estetika jako nauka o „nižších poznávacích silách“ či „smyslovém poznání“, jako doplnění teorie poznání o ty složky lidského ducha, které doprovázejí či předcházejí „jasné a zřetelné“ pojmové poznání. Šlo především o smyslovost a obrazotvornost. Během krátké doby je přehodnocena jejich funkcionalita v rámci samotného kognitivního procesu tak, že se u některých autorů — v kombinaci s infiltrací západoevropského senzualismu — dostávají do pozice nejen účastníků, nýbrž konstitutivních činitelů poznání. To má *začínat* od smyslů a ve spojování jednotlivých dat záviset *právě* na práci obrazotvornosti. I v samotné wolffovské tradici byla „základní síla“ duše chápána jako „představovací síla“ (*Vorstellungskraft*), schopnost plodit představy. Oproti jejímu klasickému „intelektualistickému“ určení však nyní dochází k rehabilitaci mimoracionálních složek lidské bytosti, k rozšíření pojmu člověka na nejen rozumovou (poznávací), nýbrž i smyslovou či tělesnou, emocionální, volní a také umělecky tvůrčí bytost. Jako druhá základní síla duše je vedle poznání zkoumáno pocíťování (*Empfinden*) a je přehodnocován celý vztah duše a těla. Z prvotně epistemologického odvození estetiky jako kultury smyslového vnímání tak dochází k dalekosáhlé revizi racionalistického myšlení, k jeho empirizaci a psycho-

vychází od roku 1998 (Hannover: Wehrhahn Verlag), dosud bylo publikováno 15 čísel. Od roku 1990 existuje Johann-Karl-Wezel-Gesellschaft se sídlem ve Wezelově rodišti, durynském Sondershausenu.

logizaci, a z tohoto procesu se rodí antropologie jako nová svěbytná disciplína, která zároveň od filozofické obecnosti směřuje k empirickému medicínskému výzkumu.

Rozvoj románu, a to typicky u J. K. Wezela, byl ústrojným výrazem těchto změn, prvotně (respektive v poslední instanci) interně filozofických, a o německém osvícenském románu se mluví přímo jako o „antropologickém románu“.² Právě román se stal zrcadlem takto rozšířeného pohledu na člověka: člověka ne už pouze jako bytost určenou k rozumu a mravnosti jakožto univerzálním hodnotám podléhajícím stabilnímu (systematickému, deduktivnímu) vyvození a naplňování, nýbrž bytost mnohem komplikovanější, neredukovatelně individuální, dějinnou a aktivní (tvůrčí). Asi první knižní teorie románu v Německu, *Versuch über den Roman* (1774) Friedricha von Blanckenburga, hájí hodnotu románu proti paušálním výtkám jednak estetické bezforemnosti, jednak negativního působení na mravy. To mělo podle některých spočívat právě v glorifikaci nezvládnuté citovosti, pro niž se kromě *Empfindsamkeit* ujmá i pejorativní termín *Empfindelei* (jenž se staví do úzké souvislosti s pojmem *Schwärmerei* [blouznivost], zrovna tak napadaným osvícenskými racionalisty). Johann August Eberhard, který stejně jako Johann Gottfried Herder obeslal (vítězně) soutěž berlínské Akademie věd o zodpovězení otázky po vztahu poznání a citění, respektive základní síle lidské duše, napsal spis *Ueber den Werth der Empfindsamkeit besonders in Rücksicht auf die Romane* (1786). „Citovost“ a „citlivůstkářství“ již v názvu jiného spisu odlišil Johann Heinrich Campe: *Ueber Empfindsamkeit und Empfindelei in pädagogischer Hinsicht* (1779). Nejslavnějším příkladem psychologicky a citově zaostřeného románu, byť nikoli ve spojení s naznačeným antropologickým myšlením, který sklídl obrovský ohlas včetně morálních kritik, byl Goethův *Werther* (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1774). Wieland učinil z ryzí, ale i „blouznivé“ přepjaté citovosti vlastně ústřední téma svých románů. Již Blanckenburg románu přisoudil schopnost, a ovšem *úkol* zobrazovat člověka v jeho pravé lidskosti nikoli cestou normativních tezí či forem, nýbrž způsobem vlastní estetické výstavby („Anordnung und Ausübung des Werkes“), jejímž látkovým základem je „vnitřní historie“ člověka, vývoj lidského charakteru, který drama zachycuje toliko „zvenčí“, prostřednictvím událostí a „inscenace“ postav. Román má svou uvolněnou, „inkluzivní“ vyprávěcí strukturou jedinečnou možnost pronikat k lidské psychologii a vytvářet (jak zní jiný slavný Blanckenburgův výměr) „malý svět“, svět a člověka *en miniature*. Přesně o to se snažil J. K. Wezel.

Wezel po mládí v rodném Sondershausenu studoval v Lipsku, působil několikrát jako vychovatel a snažil se uživit jako literát, což se mu však podobně jako Lessingovi a tolika dalším nepodařilo — na rozdíl od Jeana Paula, prvního tohoto druhu mezi německými spisovateli a také prvního románového „bestselleristy“. Snažil se získat místo v desavské reformní škole Philanthropinum, založené Johannem Bernhardem Basedowem, a po smrti Lessinga ve wolfenbüttelské knihovně, pokoušel se o divadelní kariéru ve Vídni, stále se však vracel do bídy a samoty v Lipsku. To nakonec vyměnil opět za Sondershausen a od roku 1788 zde prožil posledních třicet let života jako dobu předčasného konce, psychického a sociálního ztroskotání a zapomnění. Jeho tvorba spadá toliko do let 1773–1785. Začíná románem o „antihrdinovi“ Tobiasi Knautovi (*Die Lebensgeschichte Tobias Knauts, des Weisen, sonst der Stammler genannt*, 1773), Juttou Heinzovou charakterizovaným jako „divoká směs barokního pikareskního románu

2 Srov. Heinz 1996.

a osvěcenského vývojového románu“³, a končí druhým svazkem hlavního Wezelova teoretického díla *Versuch über die Kenntniß des Menschen* (Pokus o znalost člověka) a veršovaným eposem *Prinz Edmund* (1785). K nejvýznamnějším Wezelovým dílům kromě nich patřily romány *Belphegor, oder die wahrscheinlichste Geschichte unter der Sonne* (1776), *Wilhelmine Arend, oder Die Gefahren der Empfindsamkeit* (1782, všimněme si v duchu výše uvedených diskusí o citovosti podtitulu!), dva svazky Satirických povídek (*Satirische Erzählungen, 1777–1778*) a *Veseloher (Lustspiele, 1778–1779)*, *Robinson Krusoe* (1779), osobitá úprava Defoeova románu, a zejména čtyřsvazkový román *Herrmann und Ulrike* (1780), označený Wielandem za „nejlepší německý román, který mi kdy přišel před oči“ (s. 17). V rámci *Gesamtausgabe* dosud vyšlo pět svazků: svazek 2,1 s romány *Peter Marks, Die wilde Betty* a *Satirickými povídkami* (2013), svazek 2,2 s *Robinsonem Krusoe* (2016), svazek 3 s *Herrmannem a Ulrikou* (1997) a – což pokládáme za nejcennější – svazky 6 a 7 s teoretickými spisy, kromě menších pojednání, recenzí a polemik s Ernstem Platnerem zejména s *Pokusem o znalost člověka* (sv. 7, 2002) a poetologickým spisem *Über Sprache, Wissenschaften und Geschmack der Teutschen* (sv. 6, 2006), pokaždé s bohatým komentářem.

Z této Wezelovy tvorby Jutta Heinzová v uvedené čítance připravila neobyčejně přiléhavý a nápaditý výtah, který dokumentuje její dlouhodobý výzkum Wezela a německé literatury i antropologie jeho doby, kromě toho však i její vlastní literární talent, invenci nejen badatelskou, nýbrž i spisovatelskou. Ta působí v dnešní době podobně osvěžujícím dojmem jako opravdovost jejího zaujetí pro Wezela a další témata, osobní vztah ke krásné literatuře a vzdálenost hledanému samoučelnému teoretizování. Heinzová nejprve přináší chronologický přehled Wezelova života, charakterizující jeho jednotlivé etapy a hlavní výkony, uvozený příznačným autorovým citátem: „Vždycky cizincem na světě.“ Následuje stručný nástin Wezelových děl s podnadpisy jako „oč jde?“, „proč číst?“, a tentokrát hodnotícím citátem: „Jako spisovatel píše lehce a dobře.“ Jádro knihy pak tvoří „interview s autorem“, pojaté originálně stejně jako vědecky korektně a efektivně. Jutta Heinzová vede s Wezelem rozhovor, který je fiktivní jen částečně. Jeho smyslem je ozřejmit Wezelovy názory na všechna důležitější světonázorová, životní i estetická témata, usoustavit jeho myslitelský profil, a to prostřednictvím výběru pasáží z jeho děl, která se k daným tématům vztahují („eine Art ‚Best of Wezel‘“, říká Heinzová; s. 9). Původ citátů je jasně doložen a díky předchozímu seznámení s nimi a s Wezelovým vývojem nelze pokládat za svévolný či matoucí ani jejich výběr, ani otázky, které Jutta Heinzová Wezelovi teprve dodatečně a fiktivně klade – aby tak dané úryvky jakoby odpovídaly na tyto otázky a postupně vznikal kompaktní obraz. Čtenáři sice možná chvíli potrvá, než strukturu knihy a tomu, co je v ní od Wezela, a co od Jutty Heinzové, porozumí, o to větší potěšení mu však potom přinese. Výběr obsáhlejších, nikoli sentencovitých citátů, pořízený navíc citlivou a znaleckou rukou, brání vytváření nahodilého a zkreslujícího obrazu, který by příslušné pasáže vytrhával z kontextu a významově posouval. Už jen hermeneuticky se jedná o vysoce profesionální výkon, zvláštní živost mu však – v kombinaci se satirickým laděním většiny Wezelových

3 Wezel 2019, s. 24. Paginaci všech následujících citátů uvádím přímo v textu v závorce a v zájmu omezení poznámkového aparátu nezmiňuji názvy konkrétních citovaných Wezelových děl.

děl — dodává invence, s níž editorka pracuje. „Interview“ je členěno do oddílů, jež přinášejí „portrét autora“ a po něm jeho názory na „znanost (poznání) lidí“, „manžeství a lásku“, „ženy a muže“, „děti a výchovu“, „filozofii“, „politiku a hospodářství“, „vědy“ a vůbec „lidské, příliš lidské“.

Satirické ladění Wezelových próz je spojeno s jeho filozofickým skepticismem, upevněným v *Pokusu o znanost lidí*. Wezel byl jedním z mála materialistů mezi německými osvícenci. Ve filozofické situaci, kterou jsem mohl jen velmi letmo načrtnout výše, zastával radikálně empiristické, naturalistické stanovisko, tzn. úplný odvrát od staršího racionalismu a jeho hierarchického, metafyzického pojetí přírody a člověka. Wezelova filozofie nicméně nedošla systematického vypracování, její soustavnost jakožto samostatného konceptu se opírá spíše o způsob přístupu k řešení problémů, o popření konceptů jiných a o vědomí potřeby vlastního filozofického konceptu, o genuinně filozofický tah k usoustavnění a metodičnosti poznání. Samo poznání podle Wezela vychází ze života, z empirie, má induktivní povahu a přes nezbytnost hledání pravidel pro ně a pro dobrý (společenský) život se nedá systematizovat, vzpírá se deduktivnímu systematismu wolffovského typu, jak byl ve Wezelově generaci kriticky chápán. (Otázka po poměru systematické dedukce, popřípadě matematické metody, a vycházení ze sféry empirie by si u Wolffa vyžádala podrobnější zkoumání; každopádně v generaci jeho žáků patřil důraz na empirii k nejdůležitějším inovacím, který s rozšiřováním empirických oblastí a způsobů jejich tematizace také posouval teoretické zkoumání stále dál.) Wezel byl agnostikem a noeticky empirikem; v úplnosti, ontologicky, svůj filozofický koncept nedokázal rozvinout. Transparentní výklad skutečnosti je pro něj přirozeně materialistický, vycházející z přirozenosti věcí v její materiální určitosti, avšak meze, které před takovýmto materialistickým výkladem brzy vytanou (možnost obecnosti a inteligibility jak reálných, tak vlastních myšlenkových pochodů) a které si na rozdíl od francouzských materialistů (Holbach, La Mettrie, Helvétius) uvědomuje, mu brání dospět k pozitivnímu konstruktérskému výkonu ve vztahu k celku způsobem, jakým tomu bylo právě u francouzských osvícenců (Holbachův *Systém přírody* ad.). Na jednu stranu o zobecnění usiluje, na druhou stranu je chápe jako zobecnění *kontingentních* poznatků, které si člověk odnáší z reálného života. Ten tvoří prostředí, v němž se pohybuje a z něž má vycházet i myšlení; má své, tzn. vždy časové, nahodilé determinanty. To, co je jim společné a co formuje Wezelův „naturalismus“, je vztahová, situační povaha individuálních osudů. Události a charaktery se utvářejí podle okolností a dispozic, jež si jejich aktéři přinášejí. V tom je Wezel rozhodným skeptikem a v tomto skepticky vidícím líčení individuálních osudů (*vztahů*) spočívá jádro jeho románové tvorby.

Pokus o znanost člověka, z jehož plánovaných pěti svazků Wezel dokončil jen dva, přináší antropologickou syntézu jeho pohledu na člověka („lidský stroj“, jak o něm v dědictví La Mettrieho materialismu mluví — aniž by to nutně mínil stejně mechanisticky!), rozepjatou mezi epistemologií a fyziologií. Wezel není ani tak filozoficko-systematicky přesvědčen o tom, že duše (poznání) není ničím víc než přívěskem či otiskem těla (smyslů), je spíše — s oporou ve vlastním osudu a temperamentu — plný rezignace na jakýkoli ideální a normativní výměr spirituálního určení člověka. Wezel spíše na základě „životní moudrosti“ nevěří na to, že člověk může být něčím víc, než jak ho líčí ve svých pesimistických románových i teoretických reflexích, než že by byl „kacířem“, relativistou a „vulgárním“ materialistou. Lidé podle Wezela „využívají

vše, vše k tomu, aby pokračovali v přírodní válce, jejíž není naše kultura nic jiného než pozměněnou zjemněnou formou“ (s. 169). Lidské životy ovládají zájmy a slabosti, nikoli ideály. Ve filozofické systematicke Wezel uplatňuje metodu analogie a chce odhalovat „souvislosti toho vegetativního, zvířecího a duchovního v člověku“ (s. 180). Zrovna tak mu ale záleží na tom, aby lidé konečně jednali a mysleli opravdu rozumem a také srdcem. Z jejich výsosti se odvíjí hodnota člověka — nikoli ze společenského postavení (s. 182, 176). Rozumová a mravní kultura má být vzdělávána (vychována) ve škole, a to na základě přirozených vloh člověka. V tomto aspektu Wezel přece neklamně prozrazuje spřízněnost s leibnizovskou tradicí německého osvícenství a jeho metafyzicko-evolucionistickou syntézou (včetně myšlenky perfektibility): i Wezel staví na tom, že existuje příroda (přirozenost) vybavená určitými kvalitativními rysy, možnostmi rozvíjet se, a to, co v sobě v zárodku obsahuje, se může (má) vyvíjet k uskutečnění určité pozitivní, inteligibilní hodnoty (srov. s. 126 n.; „každá věc je nejdokonalejší, když vlastní všechny síly svého druhu v plné míře [...]. Fyzická dokonalost celé přírody je postavena na takovéto rovnováze [...]“; s. 135 n.).

Problém Wezel vidí v závislosti tohoto vývoje na nedostacích, které se v přirozeném, respektive historickém, lidském světě objevují. Koncept lineárního vývoje jako uskutečňování inteligibilního určení je radikálně narušován tím, že se vývoj valné části lidí odehrává v prostředí, které ho pokřivuje, deformuje, a to včetně přirozeného rozvoje duchovních sil ve škole. Radikálně nespokojen je Wezel se společností stejně jako s převládající formou školního vzdělávání a vědy (filozofie). Všude podle něj vítězí nepřirozenost, nelidskost. „Příroda nikdy nezplodila nějakého zloducha: kdo jím je, stal se jím skrze výchovu,“ říká Wezel. „Chtít všechny lidi donutit do určité formy tedy zjevně znamená narušovat záměry Stvořitele, který stvořil každého člověka jinak. [...] Každý smrtelník, i při největších chybách, má v sobě něco dobrého, a tak každý musí druhého snést, aby on snesl jej“ (s. 136 n.). Pokud jde o filozofii, „máme“ podle Wezela „učebnice filozofie, ale žádnou filozofii; mnoho učitelů filozofie, ale málo filozofů“; „filozofie už není, čím má být“. „Filozof si musí [...] znovu získat vliv na lidské myšlení a konání; a to se spolehlivě stane, když dostaneme populární filozofickou výuku a populární filozofické spisy“ (s. 139 nn.). „Nejlepším receptem na člověka“ je „stejně silná dávka rozumu a citu“ (s. 94). Za jejich vyváženost Wezel v různých formách pléduje, ona má svůj význam v duševním i praktickém životě (jež jinak ovládají nedokonalosti, náhody, vášně apod.).

Důležité je, že ve Wezelově době bylo *systematicky* relevantní a objevné rozšiřování pohledu na vztah mezi tělem a duší u jednotlivého člověka i, v přeneseném slova smyslu, pokud jde o vztah materiálních podmínek života a individuálního ducha; na strukturu lidské kognice, smyslovosti, fyziologie a sociální determinace. Toto rozšiřování se dělo v rámci antropologického myšlení, vyvíjejícího se od entelechiálního substancialistického uvažování racionalismu k empirické, kauzálně myslící medicínské analýze. Zatímco ve starší racionalistické tradici byl člověk vykládán primárně ze stabilních vlastností duše, kterou jej vybavil jeho Stvořitel, prosazuje se ve třetí třetině 18. století v Německu snaha zkoumat „celého člověka“⁴ a v tomto zkoumání dochází k významným interakcím mezi filozofií či teologií a empiricky přírodovědným (medicínským) zkoumáním. Typickým příkladem bude Friedrich Schiller, který

4 Srov. Schings 1994.

svá medicínská studia uzavřel disertací *O souvislosti zvířecí přirozenosti člověka s tou duchovní a zdůraznil, že tělesná a duchovní stránka člověka stojí ve složitém vzájemném vztahu, každopádně však živé syntéze, nikoli jednostranné závislosti jedné stránky na druhé.*⁵

Literárně-esteticky Wezelovi jeho naturalistický přístup vynesl realistické vidění a Jutta Heinzová právem konstatuje, že *Herrmann a Ulrika* jsou „jedním z prvních realistických románů v Německu vůbec“, ba úplně prvním; o „společnosti 18. století ve všech jejích stavech a životních formách se v nich lze naučit víc než v kterémkoli jiném románu doby“ (s. 43, 45). Wezel kvůli nedostatku pozitivní vize nepíše „výchovní román“ ve stylu *Viléma Meistera*, jako překvapivě moderní se však může zjevit coby anticipace deziluzivního románu 19. století. Svým sarkasmem, skepticismem a společensky konkrétním viděním by se dal souovztažnit zvláště s W. M. Thackerayem. S realistickým románem 19. století má společné široké plynutí, záběr napříč různými společenskými vrstvami a jejich promyšlenou diferenciací co do způsobů chování a uvažování, v neposlední řadě pak onen smysl pro sociální determinaci. Wezel tematizuje *osobní tragédii* v současném měšťanském prostředí a její imanentní příčiny v zákonitostech společenských mravů a institucí. Je to jeho sarkasmus a s ním spojená filozofická reflexivita, co jeho prózy upoutává k poetice a sémantice osvícenského románu 18. století, nepřipouští důsledné sjednocení formy a metody vyprávění v realismus, který by se ústrojně stal kritickým v Balzakově či alespoň Dickensově nebo Thackerayově smyslu. Wezelovi se nicméně podařilo německý román obohatit a posunout dál alespoň dílčími aspekty či výkony, kromě *Herrmanna a Ulriky* například „vývojovým románem“ (opět deziluzivním, vposled tragickým) *Wilhelmine Arend*, v němž je antropologicko-psychologická povahokresba rozvíjena na ženské hlavní hrdince. (To bylo v německém osvícenském románu dosud neobvyklé, byť již Christian Fürchtegott Gellert — u něžž Wezel jako student v Lipsku bydlel — v letech 1747–1748 vydal *Leben der schwedischen Gräfin von G**** a velké popularitě se těšil západoevropský román včetně děl Samuela Richardsona, jehož *Pamelu* přeložil hudební skladatel a literát Johann Mattheson a *Clarissu* teolog Johann David Michaelis; právě Richardsonovy příběhy však Wezel kritizoval jako idealizující a snažil se v románu a také v uplatnění ženských hrdinek o psychologické a sociální prohloubení předjímající snahy kritického realismu 19. století.)

Bádání o německé osvícenské antropologii a jejích souvislostech s krásnou literaturou či estetikou se už jen na příkladu postavy J. K. Wezela ukázalo jako mimořádně plodné a rozšiřující jak pohled na dějiny literatury, tak na dějiny filozofie pozdního osvícenství. Důležité je samotné zkoumání interních souvislostí mezi filozofickou (noetickou) teorií a estetikou románové literatury, a to zvláště dnes, kdy za umělecké dílo často platí pouhá instalace, performance, bez jakýchkoli hodnotových, intelektuálních a skladebných závazků. Nezbyvá než doufat, že se brzy dočkáme zdárného završení souborné edice Wezelova díla i jeho dalších výkladů.

5 Podrobně o Schillerovi a o vývoji německého osvícenského myšlení od racionalismu počátku 18. století k empirické antropologii včetně Wezela pojednává monografie autora tohoto článku *Schillerova estetika humanity*, připravovaná v této době do tisku.

LITERATURA:

Heinz, Jutta. *Wissen vom Menschen und Erzählen vom Einzelfall: Untersuchungen zum anthropologischen Roman der Spätaufklärung*. Berlin — New York: Walter de Gruyter, 1996.

Schings, Hans-Jürgen (ed.). *Der ganze Mensch: Anthropologie und Literatur im 18. Jahrhundert*. Stuttgart: Metzler, 1994.

Wezel, Johann Karl. *Gesamtausgabe in acht Bänden*. Ed. Klaus Manger a kol. Heidelberg: Mattes Verlag, 1997–dosud.

Wezel, Johann Karl. *Bekenntnisse eines glücklichen Skeptikers: Ein Johann-Karl-Wezel-Lesebuch*. Ed. Jutta Heinz. Heidelberg: Mattes Verlag, 2019.